

JULKISEN SEKTORIN ELINTARVIKEHANKINTOJA KOSKEVAN KYSELYTUTKIMUKSEN TULOS PÄHKINÄNKUORESSA

Maa- ja metsätalousministeriön Suomalaisen ruokakulttuurin edistämishjelma Sre tuotti julkisen sektorin elintarvikkeiden hankintoja koskevan sähköisen kyselyn keväällä 2010 koskien vuoden 2009 ostoja. Sre halusi selvittää julkisissa ruokapalveluissa tarjottavan ruoan raaka-aineiden alkuperää koskevia kysymyksiä. Rönsyilevän mediakeskustelun vastapainoksi haluttiin objektiivista tietoa elintarvikkeiden alkuperästä. Lisäksi haluttiin herätellä hankinnoista vastaavia tahoja kiinnittämään huomiota mm. elintarvikkeiden laatukriteereihin ja vastuuhenkilöitä nostamaan ruokavalintojen tarkastelu strategiselle tasolle. Tutkimuksen avulla halutaan hakea myös mahdollisuuksia lisätä suomalaisten elintarvikkeiden osuutta julkisen sektorin ostoskorissa niiltä osin kuin se on tarkoituksenmukaista ympäristönäkökulmat ja hankintalaki huomioiden. Tutkimus toteutettiin yhteistyössä Damico Oy:n ja Analystica Oy:n kanssa.

Mahdollisemman hyvän tutkimustuloksen varmistamiseksi elintarviketoimittajat haluttiin osallistaa hankkeeseen; kysyä myynnin jakaumia suomalaisen ja tuontielintarvikkeiden kesken tuoteryhmäkohtaisesti. Ammattikeittiösektorille elintarvikkeita toimittavia tahoja pyydettiin neuvonpitoon, jonka lopputuloksena tavarantoimittajakysely päädyttiin jättää tekemättä. Elintarviketoimittajista valtaosa ei halunnut antaa myynnin jakaumia tutkimuksen käyttöön. Lisäksi vaikeudeksi todettiin se, että joidenkin tuotteiden alkuperämaan ilmoittaminen on haasteellista johtuen eri tuotanto-, jatkojalostus- ja pakkausmaista. Osa toimittajista vetosi myös myyntitietojen luottamuksellisuuteen.

Kysely lähetettiin noin 600 vastaajataholle, joista osa oli toimijoita, joilla on useita eri toimipisteitä, esim. koulutuskuntayhtymät. Kyselyyn vastasi noin 250 ruokapalvelun vastuuhenkilöä. Vastausprosentit toimijoin olivat seuraavat:

- o Kunnat 54 %
- o Sairaanhoidopiirit 50 %
- o Koulutuskuntayhtymät 30 %
- o Yliopistot ja korkeakoulut 3 %
- o Valtion liikelaitokset ja osakeyhtiöt 65 %
- o Eduskunta, ministeriöt ja puolustusvoimat 43 %

Yliopistojen ja korkeakoulujen heikon vastausprosentin vuoksi suoritettiin muutamia puhelinhaastatteluja palveluja tuottaville tahoille.

151 vastaajista oli alle 20 000 asukkaan kunnasta, yli 100 000 asukkaan kunnista vastaajia oli seitsemän. Vastaajamäärää voidaan pitää hyvänä ja tuloksia siten toimialan keskiarvoja kuvaavana.

Osa tutkimuksen kysymyksistä oli pakollisia. Osaan kysymyksistä annettiin mahdollisuus jättää vastaamatta, jotta mahdollisimman moni jatkaisi kyselyn loppuun saakka, eikä jättäisi mahdollisen hankalan kysymyksen vuoksi vastaamista kesken.

KYSELYN TULOKSET

Vastaajista 24 %:a kertoo, että toimijan kattostrategiassa on asetettu ruokapalvelulle strategisia tavoitteita tai elintarvikkeille laatulinjauksia. Sairaanhoidopiireissä strateginen linjaus ruokaa koskien on puolella vastaajista. Isoissa kunnissa linjaukset ovat useammin tehty kuin pienissä kunnissa.

Vastaajista 42 %:a kertoo kuuluvansa hankintarenkaaseen tai toteuttaa muutoin yhteishankintoja jonkun muun toimijan kanssa. Ostosopimusten yleisin kestoaika on 2-3 vuotta.

18 palvelukeittiötä tai ruuan jakelupistettä kohden on keskimääräisesti yhdeksän valmistus- tai keskuskeittiötä. Tämä tarkoittaa, että ruuanvalmistusta ei ole Suomessa kovin systemaattisesti keskitetty.

Kyselyssä kysyttiin elintarvikkeisiin euromääräisesti käytettyä summaa vuodelta 2009, vastauskeskiarvo on 1,07 milj. €/vuosi. Samassa yhteydessä kysyttiin toteutuneita henkilötyövuosia vuodelta 2009, vastaus keskimäärin 70,36 henkilötyövuotta toimijaa kohden. Jos yhden henkilötyövuoden hinta on 32 000 € sivukulut mukaan lukien, kustannus on 2,25 milj. €/vuosi. Tämä tarkoittaa, että näiden kahden kustannuserän suhde on seuraava:

Henkilöstökustannukset 68 %
Elintarvikekustannukset 32 %

Prosentti vastaa tutkimuksen järjestäjien tutkimushypoteesia, etenkin kun huomioidaan, että valtaosa vastaajista on pienistä toimintayksiköistä/kunnista.

Ruokapalvelutoimintansa kokonaan tai osittain ulkoistaneista (kokonaisuudessaan 20 vastaajaa) neljä kertoo, että toimittajalle on asetettu raaka-aineiden alkuperää koskien joitakin vaatimuksia, esim. "alkuperämaa tulee ilmoittaa" tai "esisijaisesti tulee käyttää kotimaisia tuotteita". Kaksi vastaajaa kertoo, että alihankkijalta edellytetään luomutuotteita. Kysymykseen, mitä luomutuotteita edellytetään, vastattiin "teetä", "leipää", "vihanneksia", "marjoja", "tapauskohtaisesti edellytetään saatavuutta". Muutamissa vastauksissa kerrotaan, että kilpailutusprosessi on hankinnan teknisesti suorittavan tahon tehtävä, eikä näin ollen tilaaja-asiakas koe olevansa vastuullinen laatukriteerien määrittämisestä.

Elintarvikkeita kilpailutettaessa 17 % vastaajista edellyttää, että tuotteiden alkuperämaa on ilmoitettu, 25 % vastaa, että joissakin tuoteryhmissä alkuperämaan ilmoittamista edellytetään. 16 %:a edellyttää, että valmistus-, jatkojalostus- tai pakkausmaa on myös ilmoitettu, 20 % edellyttää sitä joissakin tuoteryhmissä. Kunnan koko ei näytä vaikuttavan elintarvikkeiden alkuperän kysymiseen kilpailutusvaiheessa, suomalaisia tuotteita ostetaan kuitenkin tämän tutkimuksen mukaan eniten pieniin kuntiin. Vastaajat arvioivat, että kokonaisuutena suomalaisten elintarvikkeiden osuus ostoskorista on 66,37 %. Eniten suomalaisia raaka-aineita ostetaan seuraavista tuoteryhmistä:

Peruna 98,8 %, maito 94 %, hapanmaitotuotteet 93,5 %, kananmunat 97,5 %, leipä 94,6 %, sianliha 91,46 %, näkkileipä 90,42 %, naudanliha 86,35 %, margariinit 85 %, jauhot 85 %, juustot 82,7 %, siipikarjanliha 82 %

Huomiota tulee kiinnittää seuraaviin suomalaisten raaka-aineiden osuutta kuvaaviin arvioihin:

- Marjat 58,7 %, tuorekasvikset 62,7 %, pakastekasvikset 44,23 %
- Kasvissäilykkeet ja hillot 61,31 %
- Pakastekala 33,63 %, tuore kala 73,51 %
- Pihvit ja pyörykät 74,93 %, valmisruoka 75,55 %
- Kastike-, kiisseli- ja keittojauheet 38,18 %

Vastaajilta kysyttiin, mitä laadullisia kriteerejä tarjouskilpailuissa käytetään kilpailutettaessa elintarvikkeita. Tässä kysymyksessä puolet kertoo käyttävänsä alkuperää laatukriteerinä soveltuvilta osin. Hiilijalanjälkeä tai muuta ympäristöön liittyvää mittaria kertoo käyttävänsä 14 %:a vastaajista. Tuotteiden suola- ja rasvaprosentti ja tuotteiden pakkauskoko ovat yleisesti käytettyjä kriteerejä, muita laatukriteerejä käytetään vaihtelevasti. Ravitsemussuosituksia pidetään laajalti ostoja ohjaavana tekijänä. Toiminnallisista ominaisuuksista sähköiset tilausjärjestelmät nousevat vaatimuksena esiin sanallisissa vastauksissa. Muita tärkeitä kriteerejä ovat toimitusvarmuus, kylmäketjun katkeamattomuus ja maksuehto. Kuljetusmaksun erottaa tuotehinnoista 60 %:a vastaajista. Liha ja siipikarjan liha ostetaan suuremmalta osin kypsänä (yli 60 %:a vastaajista), noin kolmannes vastaajista ostaa salaattiraaka-aineet osin valmiiksi leikattuina. Vain 32 % vastaajista ilmoittaa, että salaattivalikoima suunnitellaan erikseen sesonkien mukaan.

Luomuraaka-aineiden osuus kaikista ostoista on vastaajien kertoman mukaan 2 %, keskimäärin 11 409 €/vastaaja. Suuret kunnat kertovat käyttävänsä luomun rahaa keskimäärin 6000 €/vuosi, keskiarvot 20 950 €/vuosi, pienet 12 131 €/vuosi. Eniten vastaajaryhmistä käyttää luomua kunnat, sitten valtio, erot ovat kuitenkin marginaalisia. Vain 13 vastaajaa on kertonut, että toimijalla on selkeä linjaus luomun käytöstä. Eniten luomutuotteita ostetaan seuraavista tuoteryhmistä:

Kananmunat 3,24 %, tuorekasvikset 1,61 %, mausteet 1,27 %, tuore leipä 1,20 %

Asiakasryhmistä eniten luomua tarjotaan päiväkodeissa, toisaalta valtaosa vastaajista kertoo, että luomua ei pyritä tarjoamaan erityisesti jollekin asiakasryhmälle.

Luomutuotteiden käytön haasteiksi kerrotaan mm. saatavuuden epävarmuus – ympäristönäkökulmasta ei ole järkevää tilata esim. luomuraasteita erillistoimituksena 200 km:n päästä. Hankintasopimuksia ei haluta useita, halutaan ostaa tuotteet mahdollisemman vähältä määrältä toimittajia ja eri toimittajien kuljetukset halutaan yhdistää. Asiakaskunnan kerrotaan erään toimijan oman tutkimuksen mukaan yliopisto- ja korkeakoulusegmentillä haluavan mieluummin reilun kaupan tuotteita kuin luomua, eikä asiakaskunta halua maksaa luomusta tavallista tuotetta enemmän. Haasteeksi mainitaan myös luomun korkea ostohinta ja esim. leivän huono säilyvyys.

JATKOKEHITYSHANKE, DAMICO OY

Damico Oy hyödyntää tutkimustulosta kehittäessään kuntien käyttöön tarjouspyyntöpohjaa elintarvikkeiden kilpailutusta varten. Tarjouspyyntöpohja valmistuu syksyn 2010 aikana.